

ŠÍRENIE A VPLYV FAKE NEWS V ČASE PANDÉMIE COVID-19

Bc. Veronika Špotáková; spov01@vse.cz; (Katedra informačného a znalostného inžinýrství, Fakulta informatiky a statistiky, Vysoká škola ekonomická v Praze)

Neodkladnosť riešenia problémov so šírením nepravdivých informácií sa začala rapídne zvyšovať začiatkom pandemickej krízy a neskorším obdobím parlamentných volieb na Slovensku v roku 2020. Obe situácie sa postarali o polarizáciu krajiny či celého sveta. Vznik dvoch táborov má po celom svete za následky rozbroje, protesty a politické vojny. Práve dôležitá úloha správneho vyhľadávania informácií na internete sa stala podnetom pre písanie záverečnej práce v odbore Informačné médiá a služby na Vysokej škole ekonomickej v Prahe na tému Šírenie a vplyv fake news v čase pandémie COVID-19 (Špotáková 2022). Podstata zaoberania sa touto témou plynie zo zvyšujúcej sa edukácie v odbore informačných médií, ktorá prispela k záujmu o preskúmanie mediálnej gramotnosti ostatných aktívnych používateľov sociálnych sietí.

<http://doi.org/10.52036/1335793X.2022.3-4.18-22>

ČO SÚ FAKE NEWS A AKO PROTI NIM BOJOVAŤ?

Stále častejšie využívanie pojmov ako hoax, fake news, dezinformácia či troll v bežnej reči je odzrkadlením ich nadmerného výskytu na sociálnych sieťach. Pochybnosť a nedôvera v politické systémy, prírodné katastrofy či akékoľvek bežné správy sa stávajú prvou reakciou čitateľov na internete.

Fake news sú podľa britského profesora Simeona Yatesa informácie šírené prostredníctvom médiá, často v prospech konkrétnych sociálnych aktérov, ktoré sa neskôr ukážu ako neoveriteľné alebo vecne nesprávne (Yates 2016). Pojem hoax je svojím účelom príbuzný pojmu fake news, avšak jeho šírenie sa spája iba s prostredím internetu, zatiaľ čo pri fake news hovoríme o celom prostredí médií (Politický slovník [bez dátumu]).

Cieľom fake news je vytvoriť situáciu, ktorá sa čitateľovi zdá rovnako pravdepodobná ako nepravdepodobná (Prokopčák 2017). Úloha falošnej informácie sa automaticky nespojuje s presvedčaním o povedanej pravde, ale so zakrytím naozajstnej pravdy. Ak si čitateľ takúto správu prečíta, hlavným zámerom širiteľa a autora nie je, aby správe uveril, ale aby o jej pôvodnej pravdivej verzii začal pochybovať.

KVALITATÍVNY VÝSKUM

Kvalitatívny výskum bol realizovaný prostredníctvom metódy zakotvenej teórie. Výskum prebiehal pomo-

cou otvoreného kódovania šiestich osobných rozhovorov a následného kategorizovania získaných kódov do štyroch vyplývajúcich okruhov (mediálna gramotnosť, preferencie sociálnych sietí, dezinformácia ako nástroj pre vyvolanie emócie, povaha širiteľa fake news). Osobné rozhovory prebiehali s náhodnými respondentmi vo veku 18 – 29 rokov, ktorí sa podľa štatistických údajov z výskumov v Amerike aj v Európe pokladajú za najaktívnejšiu vekovú skupinu používateľov sociálnych sietí (Matsa et al. 2018).

S respondentmi sme sa v pološtruktúrovaných rozhovoroch zaoberali ich správaním na internete. Otázky boli smerované na využívanie sociálnych sietí ako zdroja informácií a s tým súvisiacu dôveru voči získaným informáciám. U respondentov bolo pomocou otázok zisťované, či a s akými fake news sa na internete stretli počas pandémie a či pri zdrojoch takýchto správ zaznamenávajú podobnosti.

Z výsledku použitia metódy zakotvenej teórie a kategorizácie odpovedí respondentov vznikli odpovede na výskumné otázky: Aké faktory ovplyvňujú šírenie fake news o pandémii koronavírusu z pohľadu vekovo najaktívnejších používateľov sociálnych sietí? Aká je dôvera, z pohľadu vekovo najaktívnejších používateľov sociálnych sietí, voči sociálnym sieťam?

AKÉ FAKTORY OVPLYVŇUJÚ ŠÍRENIE FAKE NEWS O PANDÉMII KORONAVÍRUSU?

Podľa respondentov sú príspevky, ktoré automaticky

považujú za nepravdivé, práve tie so snahou upútať pozornosť pomocou prehnaného nátlaku na emočnú stránku človeka, či už vyvolávajú hnev, alebo smútok. Medzi ďalšie faktory šírenia fake news sme podľa rozhovorov zaznamenali často sa vyskytujúcu informáciu o používaní sociálnych sietí staršími používateľmi. Títo používatelia, napríklad dôchodcovia, podľa opýtaných nemajú dostatočné vedomosti na zaistenie triedenia pravdivých a nepravdivých informácií. Okrem nedostatočnej edukácie v používaní sociálnych sietí respondenti spomínali aj prepojenie starších ročníkov a ich život počas obdobia komunizmu, v ktorom boli médiá výrazne ovplyvnené cenzúrou tlače, a tak sa k obyvateľom dostávala iba jedna verzia každého príbehu. Posledným faktorom vyplývajúcim z analýzy osobných rozhovorov je politický vplyv.

AKÁ JE DÔVERA VOČI SOCIÁLNYM SIETIAM?

Dôveryhodnosť skupiny vekovo najaktívnejších používateľov sociálnych sietí k príspevkom na sociálnych sieťach je podľa vzorky opýtaných respondentov veľmi nízka. Väčšina dôveruje iba konkrétnym profilom, nie však bezpečiu na sociálnych sieťach z hľadiska ochrany proti šíreniu fake news. Pokiaľ informácie neprichádzajú z overeného profilu, ktorí používatelia pokladajú za dôveryhodný, prichádzajú k overeniu informácie v druhom zdroji, najčastejšie pomocou vyhľadávania v Google. Najväčšiu nedôveru majú opýtaní k sociálnej sieti Facebook, kde sa podľa nich nachádza najviac šíriteľov fake news, ako aj významný priestor pre ich šírenie, napríklad v komentároch, ku ktorým sa dostávajú používatelia bez nutnosti sledovania konkrétneho profilu či stránky.

MEDIÁLNA GRAMOTNOSŤ

Pri všetkých rozhovoroch bolo zaznamenané, že respondenti nie sú oboznámení s rôznymi možnosťami overovania informácií. Dôveru kladú konkrétnym zdrojom a profilom, ktorých príspevky ďalej neoverujú. Vo väčšine prípadov išlo o spravodajské noviny či konkrétnych novinárov. Často spomínanými profilmi, ku ktorým respondenti nemajú dôveru, sú politické osoby. Magda sa v rozhovore vyjadrila: „Ani politickú scénu vôbec nesledujem, ale keby som napríklad sledovala Babiša, tak asi nebudem veriť tomu, čo píše.“ Podobne sa vyjadril aj Leo, ktorý podľa politickej preferencie prikladá väčšiu pravdepodobnosť k šíreniu fake news: „... keďže cítim to prepojenie medzi šíriteľmi dezinformácií a voličmi konkrétnych politických strán, tak sú to pre mňa ľudia, ktorí budú rýchlejšie a automatickejšie dôverovať a šíriť fake news.“

PREFERENCIE SOCIÁLNYCH SIETÍ

Respondenti sa v rozhovoroch často zameriavali na sociálnu sieť Facebook. Vo všetkých prípadoch bol Facebook spomenutý ako sociálna sieť, ktorú už nepoužívajú, nedôverujú jej, alebo od nej očakávajú najväčší výskyt dezinformácií. Táto konotácia Facebooku súvisela s počtom ľudí, ktorí Facebook aktívne používajú. Respondenti sa zhodli, že na Facebooku sa už nevyskytujú ľudia, ktorých by chceli sledovať. Zároveň často spomínané bolo aj spojenie sociálnej siete Facebook a starších používateľov, ktorými boli pre respondentov často ich rodičia, starí rodičia či iní rodinní príslušníci. Výrazným rozdielom napríklad oproti sociálnej sieti Instagram je výskyt náhodných príspevkov na Facebooku. Vzhľadom na výskyt takýchto príspevkov sa používatelia dostávajú k množstvu komentárov rozličných profilov, ktoré často nesú pre respondentov nevýznamné, urážlivé alebo klamlivé informácie. Na tému komentárov sa bližšie vyjadril respondent Tomáš: „Zlý názor mám o Facebooku, o tom, čo sa v tom priestore deje... Ľudia tam dosť využívajú ten priestor na zábavu a zanávanie si. Akoby si neboli dostatočne vedomí, že je to verejné.“

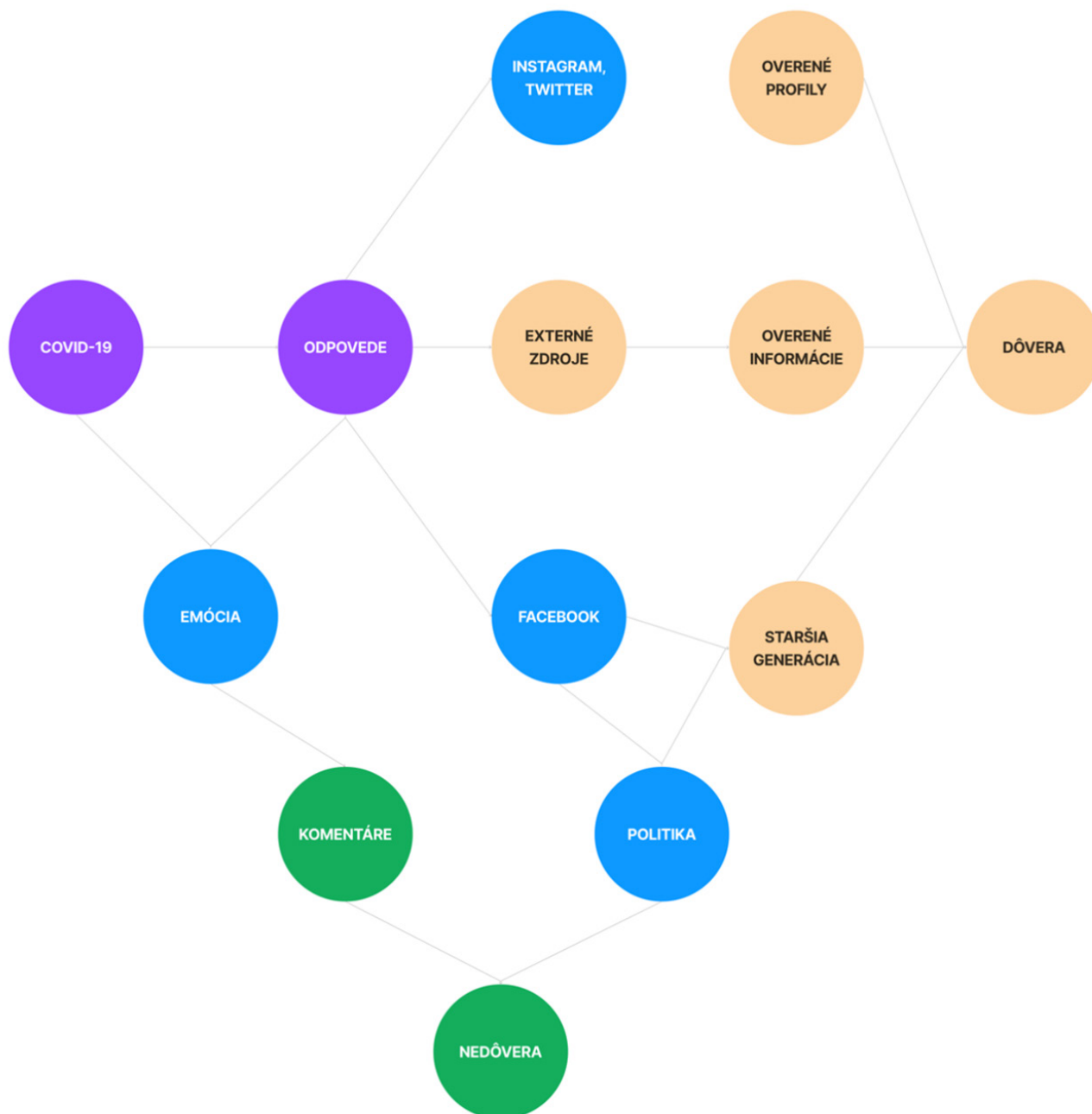
DEZINFORMÁCIA AKO NÁSTROJ NA VYVOLANIE EMÓCIÍ

Emócia, ktorá je podľa respondentov hlavným nástrojom pre vytvorenie a šírenie fake news, našla svoje miesto v pandemickej situácii. Respondenti podľa rozhovorov videli súvis s vyšším nárastom fake news a panikou, ktorá nastala. Keďže bola pandemická situácia pre väčšinu obyvateľov novinkou, hľadali odpovede, ktoré im často ponúkali práve sociálne siete, avšak tie boli častokrát nepravdivými, ale rýchlymi odpoveďami na otázky vystrašených ľudí.

Emócie vyvolané šírenými fake news boli rozličné. Respondenti spomínali správy, ktoré odkazovali na fotky hrobov, mŕtvych tiel, a tak mali za úlohu vyvolať u ľudí strach. Na druhej strane informácie o tom, že ochorenie vôbec neexistuje, vyvolávali u čitateľov hnev. S týmito emóciami sa respondenti často stretávali práve v komentároch na Facebooku.

POVAHA ŠÍRITEĽA FAKE NEWS

Osobné rozhovory priniesli silné prepojenie medzi politickou scénou a polarizáciou krajiny s názorom na šíriteľov fake news. Väčšina z opýtaných vidí súvislosť medzi konkrétnymi politickými osobnosťami či voličmi konkrétnych politických strán a vyššou pravdepodobnosťou dôvery k fake news. Medzi respondentmi sa často opakovali rovnaké osobnosti na politickej scéne, ktorých príspevky považujú za nepravdivé. Často spo-

Obrázok 1 Schéma kvalitatívneho výskumu

mínanou osobnosťou je napríklad Ľuboš Blaha, poslanec Národnej rady Slovenskej republiky, ktorý bol už v roku 2020 podľa prieskumu Denníka N považovaný za najsilnejšieho slovenského politika na Facebooku. V júli roku 2020 bol obvinený z trestného činu popierania a schvaľovania holokaustu, zločinov politických režimov a zločinov proti ľudskosti (Struhárik 2020).

ZÁVER

Záverom prezentovaného výskumu je spracovanie odpovedí na výskumné otázky do schémy (obrázok 1). Zo schémy vyplýva, že COVID-19 so sebou priniesol mnoho otázok a emócií. Najrýchlejším zdrojom odpovedí boli sociálne siete, ktorým používatelia dôverujú najčastejšie po použití externého zdroja, alebo konkrétnym profilom, ktoré majú overené skúsenosťou. Nedôvera respondentov je spojená najmä so sociálnou sieťou Facebook, ktorá odkazuje na všetky faktory ovplyvňujúce šírenie fake news. Ako je možné vidieť v schéme výskumu, Facebook sa spája s vyvolaním silných emócií pomocou komentárov, s vplyvom nedostatočnej mediálnej gramotnosti staršej generácie používateľov či silnej platformy pre politické osobnosti spojené práve so šírením fake news (Špotáková 2022).

Použitá literatúra

MATSA, Katerina Eva et al., 2018. WESTERN EUROPEANS UNDER 30 VIEW NEWS MEDIA LESS POSITIVELY, RELY MORE ON DIGITAL

PLATFORMS THAN OLDER ADULTS. *Pew Research Center* [online]. 30. 10. 2018 [cit. 2022-03-20]. Dostupné na: <https://www.pewresearch.org/journalism/2018/10/30/younger-europeans-are-far-more-likely-to-get-news-from-social-media/>

Politický slovník: Hoax a fake news [bez dátumu]. *Politický slovník* [online]. [cit. 2022-01-07]. Dostupné na: <http://www.politicky-slovník.cz/politicky-marketing/hoax-a-fake-news/>

PROKOPČÁK, Tomáš, 2017. Hoax je starý ako ľudstvo, prvý opísali už v 17. storočí. *SME* [online]. 15. 2. 2017 [cit. 2022-01-07]. Dostupné na: <https://domov.sme.sk/c/20460259/co-znamena-hoax-a-fake-news.html>

STRUHÁRIK, Filip, 2020. Blaha ovládol dezinformačnú scénu, žiadna konšpiračná stránka sa mu nevyrovná. *Denník N* [online]. 26. 2. 2020 [cit. 2022-04-10]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/1774122/blaha-ovladol-dezinformacnu-scenu-ziadna-konspiracna-stranka-sa-mu-nevyrovna/>

ŠPOTÁKOVÁ, Veronika, 2022. *Šírenie a vplyv fake news v čase pandémie COVID-19* [bakalárska práca][online]. Vysoká škola ekonomická v Praze [cit. 2022-05-10]. Dostupné na: <https://insis.vse.cz/zp/78947>

YATES, Simeon, 2016. The International Forum for Responsible Media Blog. *Inform's blog* [online]. 18. 12. 2016 [cit. 2022-01-07]. Dostupné na: <https://inform.org/2016/12/18/fake-news-why-people-believe-it-and-what-can-be-done-to-counter-it-simeon-yates/>

■ Článok bol recenzovaný